

## ՄԱՀԸ ԵՒ ԱՆՄԱՀՈՒԹԻՒՆԸ

Քրիստոնէութիւնը կ'ուսուցանէ յարութիւնը, յաղթանակը մահուան վրայ, ամբողջ ստեղծուած աշխարհին համար. ուրեմն ան անհունօրէն գերիվեր է յունական վարդապետութեանն, որ մահուան և ապականութեան կը թողուր մարդկութեան մէկ մեծ բաժին մը: Բայց հոգիի ծննդաբանական խորհուրդը ըստ բաւականի չըզբրուեցան լոյսի մէջ: Հոգիին մէջ յաւիտենական տարրին գիտակցիլը, ոչ միայն դայն որոշել է ապագային մէջ, այլ նաև անցեալին մէջ: Սրբարեւ, ինչ որ ժամանակին մէջ միայն կը յառնէ, չի կրնար ժառանգել յաւիտենականութիւնը: Եւ քանի որ մարդկային հոգին կը կրէ իր մէջ աստուածային պատկերը, քանի որ կը համապատասխանէ ան Աստուծոյ գաղափարին, պարտաւոր է ծնիլ յաւիտենականութեան մէջ և ոչ թէ ժամանակին մէջ, հոգեկան և ոչ թէ բնական աշխարհին մէջ: Բայց քրիստոնէական գիտակցութիւնը, պզտոնականութեան հակառակ, կը յղանայ այս խորհուրդը զօրութեանական (dynamique) կերպով մը: Անձին և աստուածային գաղափարին իրազօրծումին ի նպաստ, կոխ մը բուն կերպով տեղի կ'ունենայ յաւիտենութեան մէջ: Եւ մեր երկրային կեանքը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ գործունէութեան (processus) պահ մը, միշտ տեղի ունեցող ոգեկան աշխարհին մէջ: Բաւ է որ այսպէս ընդունինք, ընդունած պիտի ըլլանք այդու ոգեղէն աշխարհին մէջ նախագոյութիւնը (préexistence). նախագոյութիւն մը որ ոչ մէկ կերպով վերամարմնացում մը չէ երկրային իրականութեան ծոցին մէջ: Այն իրողութիւնը թէ մարդը կը պատկանի յաւիտենական ոգեղէն աշխարհին, ատիկա չի նշանակեր անհրաժեշտօրէն իր հոգիին բնական անմահութիւնը: Մեր այս կողմի աշխարհը մրցարան մըն է, ուր կը մղուի կոխ մը ի նպաստ անմահութեան և յաւիտենականութեան: Եւ այս կոխին մէջ, ոգին պարտի տէր գառնալ մարմին և հոգիի բնական տարրերուն. որպէսզի զանոնք յարուցանէ յաւիտենական կեանքին մէջ: Քրիստոնէութիւնը կ'ուսուցանէ մանաւանդ յարութիւ-

նը որ կը պահանջէ մահկանացու և ոգեկան ուժերու միջև հակամարտութիւնը քան բնական անմահութիւնը որ ոչ մէկ կոխ կ'ենթադրէ: Յարութիւնը կրօնական յաղթանակ մը կը յայտնէ մահուան վրայ: Հակադրարար վերացական հոգեպաշտութեան, ան կը մերժէ լքել ինչ որ ապականութեան մէջ է: Այս յաղթութիւնը դոյութիւն չունի անմահութեան մասին խօսող ուրիշ ոչ մէկ վարդապետութեան մէջ, ոչ Պլատոնի և ոչ աստուածօրութեան (théosophie) մէջ:

Մարդկային անձին յաւիտենական կեանքը կարելի է, և գոյութիւն ունի ոչ թէ իր հոգիին բնական կազմին համար, այլ որովհետեւ Քրիստոս յարութիւն առած է և յաղթած է աշխարհի մահաբեր ուժերուն, որովհետեւ Յարութեան տիեզերական հրաշքին մէջ իմաստը յաղթահարած է անիմատութիւնը: Բնական անմահութեան վարդապետութիւնը կը զատէ մարդկային հոգիի վախճանը տիեզերքի վախճանէն և ինչ որ կայ անոր մէջ. ասիկա բնականացական անհատապաշտութիւն մըն է: Յարութեան վարդապետութիւնը ընդհակառակը զանոնք կը վերամիացնէ: Իմ մարմնիս յարութիւնը միևնոյն ժամանակ յարութիւնն է աշխարհի մարմնին: Մարմնիդէնով կը հասկնամ ոչ միայն իմ մարմնիս և աշխարհի մարմնին նիւթական գոյութիւնը, այլ ոգեկան մարմնիդէնը (chair spirituelle): Սակայն ամբողջական անձը կապուած է նաև մարմնիդէնի յաւերժական ձևի մը և ոչ միմիայն հոգիին: Եթէ Քրիստոսի գալուստը և Յարութիւնը կատարուած չըլլային, մահը յաղթանակած կ'ըլլար թէ՛ աշխարհի մէջ և թէ՛ մարդուն մէջ: Ահա թէ ինչո՞ւ անմահութեան վարդապետութիւնը խորապէս յարակարծական (paradoxal) է: Մարդը միանգամայն մահկանացու է և անմահ, հոգեկան և բնական, ան կը պատկանի թէ՛ մահաբեր ժամանակին և թէ՛ յաւիտենութեան: Մահը, ահաւոր ողբերգութիւն, պարտուած է ինքնիրմով իսկ՝ Յարութեամբ:

Երկու ուս կրօնական խորհողներ, Ռօզանօֆ և Ֆէտտորօֆ, կեանքին և մահուան վրայ յայտնեցին յատկանշական մտածումներ, մտածումներ սակայն որոնք արմատապէս հակադրուած են իրարու: Առաջինը կը դասուորէ բոլոր կրօնքները երկու կարգերու մէջ, ըստ այնմ որ անոնք



իրը հիմ կ'ընդունին ծնունդը կամ մահը՝ կեանքի է՛ն խորունկ և է՛ն լուրջ իրողութիւնները։ Ռոզանոֆի համար, հրէականութիւնը և գրեթէ ամբողջ հեթանոսութիւնը, ծնունդը կ'ընդունին իրը հիմ իրենց, մինչդեռ քրիստոնէութիւնը կրօնքն է մահուան։ Ծնունդի կրօնները կրօններն են կեանքի, որ յառաջ կուգայ ծնունդով, այսինքն՝ սեռով։ Որդ քրիստոնէութիւնը բարեբանած է՛ն սերնդագործութիւնը և սեռը, և ձեռով մը աշխարհը դրած է մահուան հմայքին տակը։ Ռոզանոֆ կը կուտի մահուան դէմ, բայց ան կը յաղթէ անոր ծնունդին ընդմէջէն միայն, ուր կեանքը միշտ յաղթական է։ Սակայն և այնպէս այս յաղթանակը կը վերաբերի միայն այն էականերուն, որոնք պիտի ծնին, և չի կրարկուիր անոնց, որոնք մեռած են։ Հետեաբար Ռոզանոֆի տարած յաղթանակը կարելի է միայն, երբ մեր մէջ իշխէ կատարեալ անդգագութիւն մը։ Ռոզանոֆի համար չկայ անձը, այլ տեսակը, որ վաւերական և սկզբնական իրականութիւնն է, որով կը տեսէ կեանքը։ Ծնունդին մէջ տեսակը կը յաղթանակէ անձին վրայ, առջինը կը ճանչնայ անսահման կեանք մը, մինչդեռ վերջինը կ'անհետանայ։ Բայց մահուան եղբրական հարցը ճշգրտօրէն անձին հարցն է, և ան կ'ապրուի իր ամբողջ սրութեան սաստկութեան մէջ երբ անձը, իրը վաւերական էակ մը, ինքզինքին զիտակցութիւնը ունեցած է։ Գալիք սերունդներու ծաղկուն կեանքը չի ջնջեր մահուան անհանդուրժելի եղբրականութիւնը, եթէ նոյնիսկ ըլլայ ատիկա մէկ հատիկ ապրող էակի մը մահը։ Ռոզանոֆ չի ճանչնար յաւիտենական կեանքը, ան միայն կը ճանչնայ անսահման կեանքը սերնդագործութեամբ։ Հոս ինքնատիպ սեռային համաստեղծութիւն մը կայ։ Ան կը մոռնայ որ Քրիստոսի գալուստը չէ որ հաստատեց մահը աշխարհին մէջ և քրիստոնէութեան վերջին խօսքը չէ Գողգոթան, այլ Յարութիւնը և յաւիտենական կեանքը։ Ան խոյս կուտայ մահուան սարսափէն սեռայնութեան և անոր կենսական ուժգնութեան մէջ։ Բայց սեռը, անկումէ առաջ եկած, ճշգրտօրէն ըլլալով մահուան աղբիւրը աշխարհին մէջ, իրեն չէ տրուած յաղթել մահուան։

Ամբողջութեամբ տարբեր կերպով մըն է որ մենք կը տեսնենք Ֆէօտորօֆը, հարցը դնելու և լուծելու մէջ։ Ոչ ոք զգացած է այնքան տառապանք, որքան ինք մահուան առջև։ Մինչդեռ Ռոզանոֆ կը մտածէ ծնունդի կանչուած տղաքներու մասին, ապագայի կեանքին մէջ, և հոն կը գտնէ ուրախութեան աղբիւր մը, Ֆէօտորօֆ կը մտածէ անհետացած նախահայրերու, անցած մահերուն մասին, և հոն կը տեսնէ տխրութեան աղբիւր մը։ Մահը իրեն համար չարիքի ծայրագոյն աւտիճանն (paroxysme) է, և անընդունելի կը գտնէ որ մարդիկ կրաւորապէս հաշտուին անոր հետ։ Վերջնական յաղթանակը մահուան վրայ կը կայանայ իրեն համար ոչ թէ նոր կեանքի մը ծնունդին մէջ, այլ կեանքի մը վերահաստատումին մէջ, նախահայրերու կեանքին մէջ։ Եւ յարութեան այս կամքը Ֆէօտորօֆի մօտ, իր բարոյական զիտակցութեան սքանչելի բարձրացումին մասին կը վկայէ։ Մարդը պարտաւոր է ըլլալ ա՛ն, որ կուտայ կեանքը, որ զայն կը հաստատէ յաւիտենականութեան համար։ Բարձրագոյն ճշմարտութիւն մը կայ այստեղ, ինչ որ ալ ըլլայ կերպը որով կը դիմաւորուի յարութիւնը այս «ծրագրին» (projetին) մէջ։ Բայց Ֆէօտորօֆի կեցուածքը, ունենալով հանդերձ ճշմարտութիւն մը, կը պարունակէ նաև լուրջ սխալ մը։ Բոլորովին քրիստոնեայ հաւատացող մը ըլլալով հանդերձ, չընդունիր մահուան փրկիչ իմաստը։ Մահը իրեն համար չէ կեանքի այն ներքին պահը, որով ամէն ինչ որ մեղք է երկրի վրայ, պարտաւոր է անհրաժեշտօրէն անցնել։ Եթէ Ռոզանոֆ չի տեսներ քրիստոնէութեան մէջ Յարութիւնը, Ֆէօտորօֆ չի տեսներ Ռաչը։ Երկուքն ալ կ'ուզէին կոուիլ մահուան դէմ յանուն կեանքին, մին՝ սերնդագործութեան ճամբով, միւսը՝ Յարութեան։ Բայց եթէ Ֆէօտորօֆի յացքը աւելի մօտ է ճշմարտութեան, այսուհանդերձ չափազանց միակողմանի է։ Չենք կրնար յաղթահարել մահը, իրմէ պակսեցնելով ունէ իմաստ, այսինքն՝ ինչ որ կը հաստատէ ճշգրտօրէն իր բնազանցական խորութիւնը։ Հայտէկըր իրաւունք ունի հաստատելու մահուան կարելիութիւնը հոգիին վրայ։ Բայց տեսնելի աղբիւր մըն է ատիկա սովորական (banal) աշխարհին։



Մահը յաւիտեանական երևոյթ մըն է նաև մեղաւոր աշխարհին մէջ, ուր յաւիտենութիւնը աղէտ մը պիտի ըլլար: Մարդս կըրնայ վախնալ մահէն որ իրեն կուգայ վարակիչ հիւանդութեամբ մը կամ պատահարով մը և կրնայ չվախնալ անկէ պատերազմի մէջ կամ իրրե իր գաղափարին և իր հաւատքին մարտիրոս: այս յարակարծական (paradoxal) իրողութիւնը կը վկայէ այն բանի մասին թէ յաւիտենութիւնը նուազ ահաւոր կը դառնայ այն չափով որ մարդը կը լքէ առօրեայութիւնը բարձրանալու համար գէպի գազաթ մը:

Մենք սարսափ մը կը զգանք ոչ միայն անձի կորուստի գաղափարէն, այլ նաև աշխարհի անհետացումի գաղափարէն: Անձի և տիեզերքի վերաբերեալ Յայտնութիւն մը գոյութիւն ունի: Յայտնութեանական ոգիի վիճակը ան է, որուն մէջ մահուան գաղափարը կը հասնի ծայրագոյն սրութեան սաստկութեան մը, բոլորովին ըլլալով հանդերձ ճամբայ մը, որ նոր կեանքի մը կը տանի: Յայտնութիւնը (Apocalypse) աշխարհի մահուան մէկ յայտնութիւնն (révélation) է, թէ և իր մէջ չէ վերջին խօսքը: Մարդը, ժողովուրդները, և մշակոյթը չեն միայն որոնք սահմանուած են անոր, այլ ամբողջ մարդկութիւնը, ամբողջ համագոյքը: Եւ հետաքրքրական է հաստատել թէ այն երկիւղը զոր կը յարուցանէ մեր այդ գաղափարը, աւելի մեծ է քան մեր անձի մահուան երկիւղը: Ճշմարիտն ըսելու համար, անձին և աշխարհին վախճանները մտերմօրէն կապուած են, անոնք իրարու կ'անցնին հազար ցանցերով: Այն չըջաննրուն, ուր յայտնութեանական ոգիի վիճակը գոյութիւն չունէր, մահուան մտալիկութիւնը պակաս էր մարդուն համար, սերընդական իր անմահութեան զգացումովը, ուր իր կեանքին և իր գործերուն արդիւնքները կը սահմանուին ապրելու և յաւերժանալու: Բայց Յայտնութիւնը կը նշանակէ վախճանը այդ ակնկալութեանց, ուր զըրուած են անմիջական կերպով, իւրաքանչիւր արարած և ամբողջ ստեղծագործութիւնը յաւիտենութեան գատաստանին առջև: Նոյնիսկ յոյսը՝ անմահութեան հասնելու, և յաւերժացնելու մեր գործերը մեր տղոց ընդմէջէն, մերժուած է մեզի, բոլոր յոյսերն ալ ունենալով աշխարհի մէջ վախ-

ճան մը: Յայտնութիւնը յարակարծիք մըն է ժամանակի և յաւիտենութեան, որ կը զիմանայ բանայնապաշտութեան: Մեր աշխարհի վախճանը, մեր ժամանակին մէջ կը հասնի արդէն, թէպէտ ան ցոյց տայ նաև այս ժամանակի դադարումը և գոնուի հետեւաբար անոր սահմաններէն անդին: Ասիկա հակօրինութիւն (antinomie) մըն է, Քանգի հակօրինութիւններուն նման: Երբ վախճանը հասնի, ժամանակը գոյութիւն պիտի չունենայ: Ահա թէ ինչու մենք միայն կրնանք մտածել աշխարհի վախճանը յարակարծական կերպով մը, այսինքն միանգամայն ժամանակին և յաւիտենութեան մէջ: Մարդն իրրե անհատ առնուած վախճանին պէս ճիշդ, եղելութիւն մըն է աշխարհին վերջը, միանգամայն ներքին և անդրանցական: Եւ մեր անձկութիւնն ու կարօտը ստուգապէս յառաջ կուգան ասդեանականին և անդեանականին, այսինքն ժամանակին և յաւիտենութեան հաշտեցումէն, որ մեզի անմատչելի կը մնայ: Այսպէս, մեզի թէ ամբողջ տիեզերքին համար կը հնչէ ժամը վերահաս աղէտին, անդունդի ընդմէջէն բոստումսին, ժամանակէն դուրս անիմանալի խուսափանքին, որոնք կը կատարուին տակաւին ժամանակին մէջ: Եթէ մեր մեղաւոր ժամանակին մէջ, մեր մեղաւոր աշխարհը անվախճան եղած ըլլար, բոլորովին զգայախաբութիւն մը եղած կ'ըլլար այնքան չարչարազին որքան անհատ էակի մը կեանքին երկարաձգումը անսահմանօրէն: Ուրիշ տեսակէտով, անիմաստութեան յողթանակը եղած կ'ըլլար: Այսպէս վախճանի գալուստին նախազգացումը յառաջ չի բերեր միայն անձկութիւն մը և կարօտ մը, այլ գուգահեռականօրէն նաև յոյս մը, իմաստի յողթանակին և յայտնութեան մէջ: Որովհետեւ վերջին Դատաստանը, որ պիտի հնչուի թէ՛ անձին և թէ աշխարհին համար, (բաւ է որ հասկնայ մարդ անոր ներքին նշանակութիւնը), ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ իմաստին ստացումը, որ ցոյց կուտայ արժեքներուն և յատկութիւններուն իրենց օրինաւոր տեղը:

(Շարունակել)

ՊԵՏՏԻԱԿ

Թարգ. Կ. ՍՐԿ. ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ